

Dømmekraft

Linda Lai

Dømmekraft

Tano Aschehoug

Det må ikke kopieres fra denne bok i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighets-
havere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre er-
statningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

© Linda Lai og Tano Aschehoug 1999

Omslag: Inger Lise Engebretsen

Sats: Tano Aschehoug

Trykk og innbinding: AIT AS e-dit

Boken er satt med: Garamond 12/14 pt

Papir: Bulky Partner 100 g

ISBN-13: 978-82-518-3846-7

ISBN-10: 82-518-3846-0

4. opplag 2006

Forfatteren har mottatt støtte fra Det faglitterære fond.

Innhold

Forord	9
Introduksjon	11
Innledning	11
Allmenne begrensninger i dømmekraft	13
Formål og tilnærming	14
Dømmekraft og rasjonalitet	
– er det alltid rasjonelt å være «rasjonell»?	16
Innledning	16
Dømmekraft eller tukling med naturen?	17
Rasjonalitet som skalkeskjul	19
Rasjonalitet i teori og praksis	20
Ulike former for rasjonalitet	27
Ulike typer beslutninger	33
Ikke-beslutninger	34
Hva er en god beslutning?	34
To syn på dømmekraft – pessimister og optimister	36
Veien videre	38
Noter og litteraturreferanser	39
Grunnleggende feilkilder – hvor stammer villfarelsene fra?	41
Innledning	41
Begrenset kognitiv kapasitet	41
Forenklingsstrategier og heuristikker	46
Kognitive skjema	51
Omgivelser og behovet for å forstå og mestre	57
Feilkilder på ulike nivå	58
Noter og litteraturreferanser	59

Overkonfidens – skråsikkerhet og etterpåklokskap	60
Kan vi alle være bedre enn gjennomsnittet?	60
Etterpåklokskap	61
Treffsikkerhet	63
Er du helt sikker?	64
Skråsikkerhet og kunnskap	65
Informasjonsmengde	67
Konsekvenser av skråsikkerhet	68
Skråsikkerhet på godt og vondt	71
Reduksjon av skråsikkerhet	72
Noter og litteraturreferanser	75
Bekreftelsesfellen – ensidighet og forutinntatthet	77
Trangen til bekreftelse	77
På (r)ett spor	78
Egnet eller uegnet?	79
Kan man bevise at man ikke er sinnssyk?	80
Pygmalion i klasserommet	82
Dum og deilig?	83
Hvitt og sort	85
Arbeidsuhell eller krise?	85
Motvirkning av bekreftelsesfellen	87
Noter og litteraturreferanser	88
Inkonsistens – tilfeldigheter og irrelevans	91
Innledning	91
Førsteintrykk	91
Sisteintrykk	94
Om å bruke rekkefølge til egen fordel	96
Å like noen ekstremt godt	99
Kontraster	99
Eksempelets makt	102
Tidspress	104
Humør og dagsform	105
Sak eller person	107
I tilfeldighetenes vold?	107
Noter og litteraturreferanser	110

Feiltolking av sammenhenger

– om krysskoblinger, ære og slumpetreff	112
Innledning	112
Korrelasjon	113
Kausalitet	117
Sannsynlighet og risiko	129
Kan vi forstå sammenhenger?	138
Begredeligheter i utvalg	139
Noter og litteraturreferanser	140

Manglende beslutningsstrategi – om å kaste seg ut i det

Handlekraft og beslutningsdyktighet	145
Beslutninger om beslutninger	146
Å forkaste beslutninger	147
Ulike beslutningsstrategier	149
Kriterier for valg av beslutningsstrategi	155
Mål og mening	157
Noter og litteraturreferanser	158

Beslutningsvegring

– handlingslammelse, skylapper og fortrenkning	159
Innledning	159
Utsettelse	160
Ignorering	162
Unngåelse	163
Virkemidler mot handlingslammelse	164
Noter og litteraturreferanser	166

Opptrapping av dårlige engasjement

– om å kaste gode penger etter dårlige	167
Fullføre eller skrinlegge?	167
Investeringer i tap	169
Opptrapping og ego-involvering	170
Konkurransmessig opptrapping	171
Å vinne for enhver pris	173
Konsistens og konsekvens	173
Mot alle odds	174

Noter og litteraturreferanser	175
Gruppetenkning – fellesskapets rus og forledelse	177
Etterpåklokskap eller ukritisk lojalitet?	177
Tenker flere hoder alltid bedre enn ett?	178
Alle for én og én for alle	179
Regresjon i grupper	180
Kollektive villfarelser	182
Hva er en god beslutningskultur?	184
Djvelens advokat	185
Noter og litteraturreferanser	186
Hvorfor vi ikke lærer av å ta feil – lærer vi egentlig av erfaring?	187
Innledning	187
Å vurdere egne vurderinger	187
Uklart læringsbehov	189
Mangelfull tilbakemelding	190
Mellomliggende effekter	191
Forsterkningseffekter	192
Manglende sammenligningsgrunnlag	194
Dårlige erfaringer	196
Noter og litteraturreferanser	197
Forbedring av vurderinger og beslutninger	
– hvor «forstandige» kan og vil vi bli?	198
Innledning	198
Forebygging og korrigerering	200
Fellestrekk og generelle råd	206
Hva er best – hjerne eller maskin?	207
Avsluttende kommentarer	209
Noter og litteraturreferanser	211